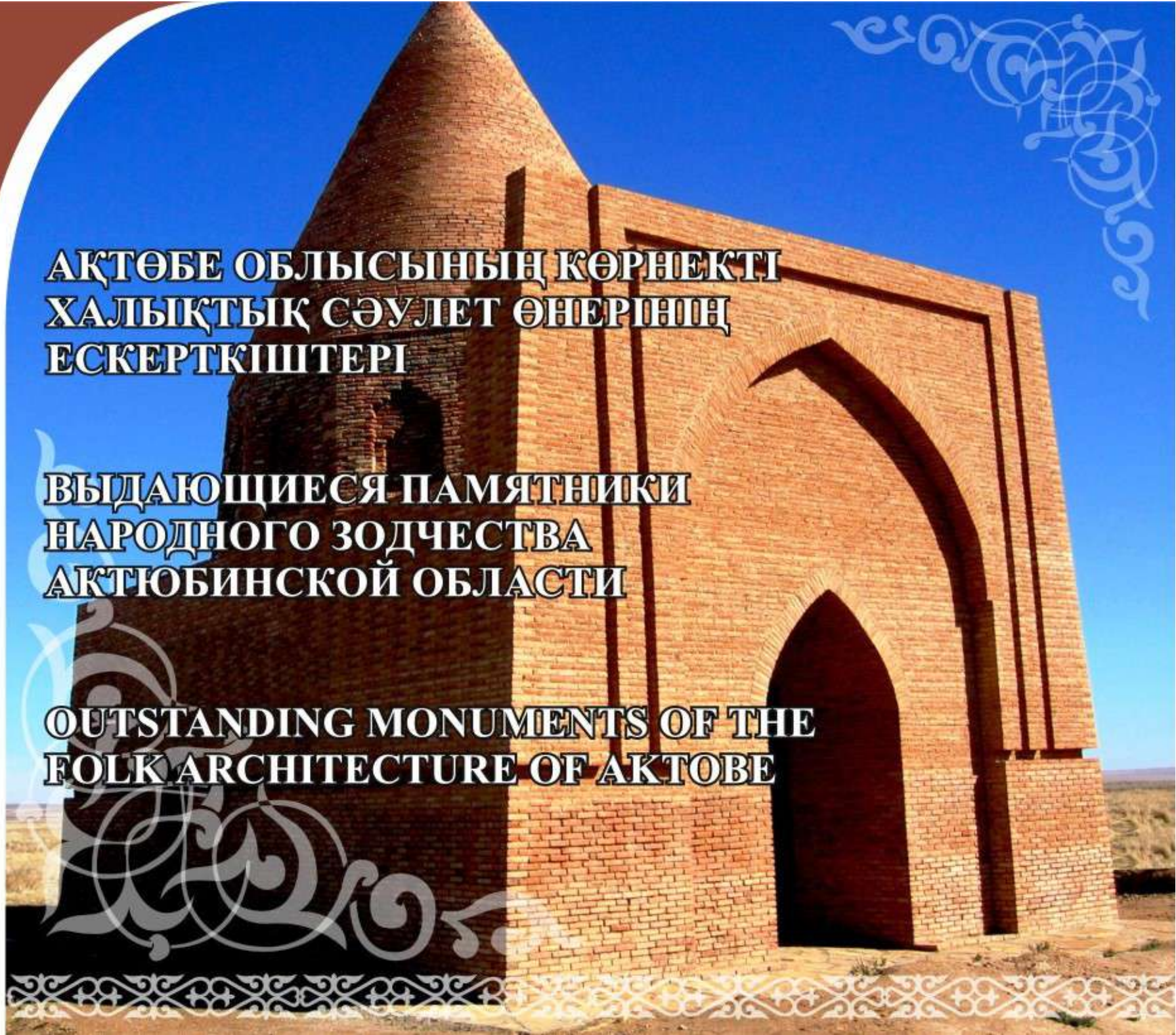

**АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ КӨРНЕКТІ
ХАЛЫҚТЫҚ СӘУЛЕТ ӨНЕРІНІҢ
ЕСКЕРТКІШТЕРІ**

**ВЫДАЮЩИЕСЯ ПАМЯТНИКИ
НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ**

**OUTSTANDING MONUMENTS OF THE
FOLK ARCHITECTURE OF AKTOBE**

Кітап-альбом "Ақтөбе облысының мәдениет, мұрағаттар
және құжаттама басқармасы" ММ-нің әлеуметтік тапсырсы
бойынша үкіметтік емес ұйыммен дайындалды

Книга-альбом подготовлена неправительственной
организацией по заказу ГУ "Управление культуры, архивов
и документации Актыубинской области" в рамках
государственного социального заказа

Ақтөбе облысының көрнекті халықтық сәулет өнерінің ескерткіштері

Выдающиеся памятники народного зодчества Актыубинской области

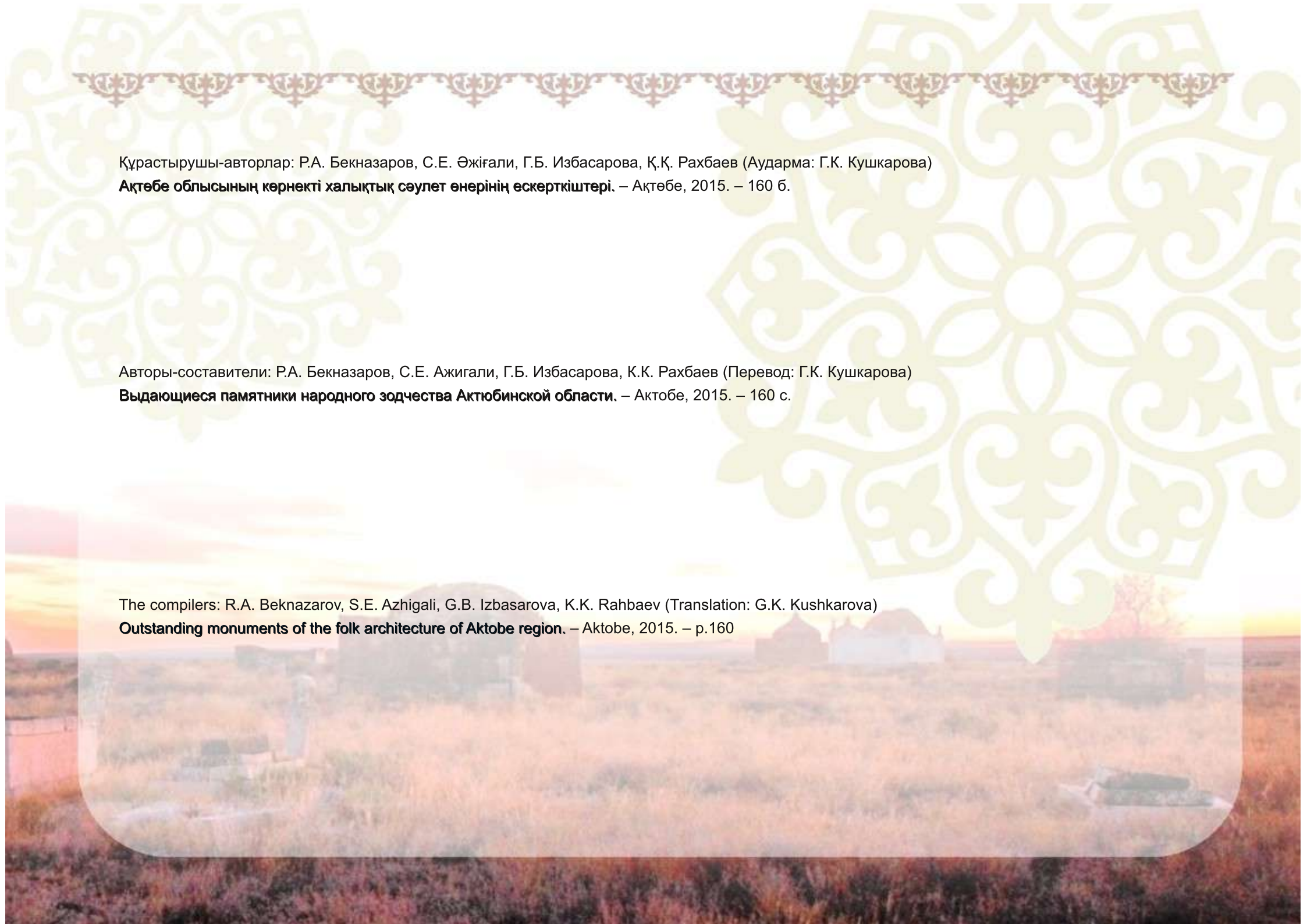
Outstanding monuments of the folk architecture of Aktobe region

Ақтөбе 2015

Құрастырушы-авторлар: Р.А. Бекназаров, С.Е. Әжіғали, Г.Б. Избасарова, Қ.Қ. Рахбаев (Аударма: Г.К. Кушкарова)
Ақтөбе облысының көрнекті халықтық сәулет өнерінің ескерткіштері. – Ақтөбе, 2015. – 160 б.

Авторы-составители: Р.А. Бекназаров, С.Е. Ажигали, Г.Б. Избасарова, К.К. Рахбаев (Перевод: Г.К. Кушкарова)
Выдающиеся памятники народного зодчества Актюбинской области. – Актобе, 2015. – 160 с.

The compilers: R.A. Beknazarov, S.E. Azhigali, G.B. Izbasarova, K.K. Rahbaev (Translation: G.K. Kushkarova)
Outstanding monuments of the folk architecture of Aktobe region. – Aktobe, 2015. – p.160

КІРІСПЕ

Соңғы жылдардағы мұрағаттық-библиографиялық және далалық этнографиялық зерттеулер көрсеткендей Ақтөбе облысының мемориалды-ғұрыптық ескерткіштерін туристік кластер жүйесінде зерттеу тарихы қазіргі таңда қазақстандық этнографиялық, этноархеологиялық ғылымының жетілдірілмеген тақырыптарының бірі болып отыр. Сөзсіз, осындай жағдайдың негізгі себептерінің бірі ауданның әлемдік туристік бағыттардан алшақтығы, тұрғындардың аз қоныстануы, экологиялық құрамдас бөлік – құрғақшылық, шөлейттер мен шөлдердің басымдығы, жалпы алғанда, ел ғалымдарының жан-жақты зерттеуіне кедергі болды. Әйтсе де мемориалды-ғұрыптық сәулет ескерткіштері қазіргі күнде Ақтөбе дала-сындағы көшпелілер мен жартылай көшпелілер өмірінің жалғыз «үнсіз» куәгерлері болып табылады.

Ғылыми тұрғыда Ақтөбе облысының ескерткіштері ұзақ уақыт бойы зерттеусіз қалды. Аймақтағы ескерткіштер туралы алғашқы мәліметтерді Батыс Қазақстан аумағының Ресей империясының мүдделер аясына енуіне байланысты орыс саяхатшыларының, әскери қызметшілердің (Н.П. Рычков, И.П. Фальк, А.Ф. Негри, А.К. Мейендорф, П.И. Демезон, К.К. фон-Шульц және т.б.) жазбаларынан таба аламыз.

Ақтөбе даласының халықтық сәулет

ВВЕДЕНИЕ

Как показали архивно библиографические и полевые этнографические изыскания последних лет, история изучения мемориально-культурных памятников Актыубинской области в системе туристического кластера остается на сегодняшний период одним из неразработанных тем казахстанской этнографической, этноархеологической науки Республики Казахстан. Безусловно, одним из главных факторов такого состояния является периферийность района от мировых туристических маршрутов, малая плотность населения, его экологические составляющие – высокая аридность, преобладание полупустынь и пустынь, которые, в целом, не давали возможности его полноценного изучения учеными страны. Хотя, именно памятники мемориально-культурного зодчества, на сегодня являются единственными «молчаливыми» свидетелями жизни кочевников и полукочевников в степях Актобе.

Памятники Актыубинской области в научном плане продолжительное время оставались неисследованными. Первые данные о памятниках региона мы можем отметить в записях русских путешественников, военных людей в связи включением территории Западного Казахстана в сферу интересов Российской

INTRODUCTION

According to archival, bibliographic and field ethnographic research of the recent years, the history of studying memorial and cult monuments of Aktobe region in the system of a tourist cluster currently remains one of undeveloped subjects of Kazakhstani ethnographic, ethno-archaeological science of the Republic of Kazakhstan. Undoubtedly, one of the main factors of such state is provincial location of the region from the world tourist routes, small population density, its ecological components – high aridity, prevalence of semi-deserts and deserts which, in general, did not give an opportunity of its full research by the scientists of the country. However, monuments of memorial and cult architecture are the only "silent" witnesses of life of nomads and semi-nomads in the steppes of Aktobe for today. Monuments of Aktobe region remained unexplored in terms of science for a long time. We can note the first data of the region monuments in the records of Russian travelers, military people due to the inclusion of the territory of Western Kazakhstan in the sphere of interests of the Russian Empire (N. P. Rychkov, I.P. Falk, A.F. Negri, A.K. Meyendorf, P.I. Demezov, K.K. von Schulz, etc.).

Undoubtedly, a great credit in studying the monuments of the folk architecture of steppe Aktobe goes to I.A. Kastanye who, having passed through all territory of the region,

ескерткіштерін зерттеуде облыс аумағын толық аралап, қазақ ескерткіштерін ғана емес, ежелгі қорғандарды, меңгірлерді, көне түркі тас мүсіндерді, қираған қалаларды қағазға түсіріп отырған И.А.Кастанье көп еңбек еткені күмәнсіз. Ескерткіштерді көпжылдық зерттеу жұмысындағы оның нәтижесі қазіргі уақытқа дейін өзінің ғылыми құндылығын жоғалтпаған екі еңбегі «Древности киргизской степи и Оренбургского края» [1] және «Надгробные сооружения киргизских степей» [2] болды. Ол Қазақстан мен Орта Азиядағы түркі халықтарының жалпы мемориалды-ғұрыптық сәулет өнерін сараптай келе, «Орта Азияның ежелгі оңтүстік бөлігінің (Үстірт параллелінен оңтүстікте) көне ескерткіштері өзінің әдемілігімен, зәулімділігімен (Самарқанд мешіті және т.б.) оның солтүстік бөлігіндегі қарапайым және жұтаң ескерткіштерді басып кетті, ал бұлар өздерінің ескілігімен, көптілігімен біріншілерге қарағанда көбірек назар аударуға лайық...», - деп жазады. [2, IX-б.].

Ақтөбенің қазақ ескерткіштерін анықтауда кейбір ескерткіштердің орналасуы, олардың далада бағдар ретінде қолданылуы, қыстаулармен, көші-қон, су көздерінің орналасу бағыттарымен байланысы нақты анықталған «Материалы по киргизскому землепользованию ...» атты еңбек үлкен тәжірибелік көмек көрсетеді [3–7].

Қазақтардың мемориалды-ғұрыптық сәулет өнері ескерткіштерін зерттеудің жандануы соғыстан кейінгі кезеңде

империи (Н.П. Рычков, И.П. Фальк, А.Ф. Негри, А.К. Мейендорф, П.и. Демезон, К.К. фон-Шульц и др.).

Несомненно, большая заслуга в изучении памятников народного зодчества степной Актобе принадлежит И.А. Кастанье, который, пройдя через всю территорию области, фиксировал не только казахские памятники, но и более древние курганы, менгиры, тюркские изваяния, развалины городов. Итогом его многолетней работы с памятниками стали два его произведения, которые не потеряли своей научной ценности до сих пор – «Древности киргизской степи и Оренбургского края» [1] и «Надгробные сооружения киргизских степей» [2]. Именно он в последующем, анализируя в целом мемориально-культурное зодчество тюркских народов Казахстана и Средней Азии отмечал, что «древности южной половины (южнее параллели Усть-Урта) Средней Азии вследствие своей роскоши и грандиозности (мечети Самарканда и др.) затмили скромные и бедные памятники северной ее половины в то время, как последние по своей древности и многочисленности заслуживают едва-ли не большего внимания, чем первые...» [2, с. IX].

Большую практическую помощь в определении казахских памятников Актобе оказали «Материалы по киргизскому землепользованию ...», в которых четко определяются места расположения некоторых памятников, использование их в качестве

registered not only Kazakh monuments, but also more ancient barrows, menhirs, Turkic sculptures, ruins of the cities. His two works that still have not lost their scientific value - "Antiquities of the Kyrgyz steppe and the Orenburg region" [1] and "Gravestone constructions of the Kyrgyz steppes" [2] became the result of his long work with monuments. Later it was he who, analyzing the memorial and cult architecture of the Turkic people of Kazakhstan and Central Asia, noted that "antiquities of the southern half (to the south of Ust-Urt's parallel) of Central Asia (mosques of Samarkand, etc.) put modest and poor monuments of its northern half into shade owing to their luxury and grandness while the latter deserve nearly more attention, than the former ones due to their antiquity and large number ..." [2, p. IX].

Great practical help in defining Kazakh monuments of Aktobe was given by "Materials on the Kyrgyz land use ..." in which the locations of some monuments, their use as guides in the steppe, their connection with winterings-kystau, migration routes, location of water supply sources, etc. are accurately defined [3–7]. Renewal of studying the monuments of memorial and cult architecture of the Kazakhs can be observed during the post-war period. In particular in 1944 Bulletin No. 1 of the Department of Architecture under the local Regional Executive Committee edited by T.K. Bassenov and Sh. Urazbayev including study of samples of monuments, technologies of their construction and elements of their ornament with the use of

байқалады. Өсіресе 1944 ж. Ақтөбе қаласында Т.К.Басеновтың және Ш.Оразбаевтың редакциялығымен жергілікті облыстық атқару комитеті жанындағы сәулет істері жөніндегі бөлімнің ескерткіштердің үлгілерін, оларды салу технологиясын және қазақтың ою-өрнектерінің қолданылуымен оларды безендіру элементтерін зерттеу енгізілген № 1 бюллетень жарияланады [8, 13–16, 24–28-б.]. Мұнда алғаш рет Есет пен Дәрібай Көтібарұлы кесенелерінің егжей-тегжейлі реставрациялау жоспары беріледі және тұңғыш рет тас қашау шебері Айдос Мұратовтың есімі аталады.

1940-шы жылдардың екінші жартысында сәулетшілер Т.К. Басенов және М.М. Меңдіқұлов Маңғышлақ пен Үстірттің бірегей ескерткіштерін, соның ішінде Ақтөбе облысының аумағын зерттеу мәселелерін атап өтіп, зерттей бастайды [9, 10-б.]. 1960-шы жж. кейбір ескерткіштер жобаланған «Қазақстанға және Орта Азияға сібір өзендерінің ағысын бұру» каналын салу бағытын барлау кезінде белгіленді. Өкінішке орай, бұл мәліметтер қазіргі уақытқа дейін жарияланбай қалуда.

Ақтөбенің ғұрыптық сәулетінің ескерткіштері 1970-ші жж.. бастап Мәдениет министрлігінің, республиканың тарих және мәдениет ескерткіштерін қорғау қоғамының М.М. Меңдіқұловтың және басқа зерттеушілердің жетекшілігімен жүргізілген экспедицияларымен жүйелірек зерттелді. Батысқазақстандық ескерткіштердің ареалы

ориентиров в степи, связь их с зимовками-кыстау, маршрутами перекочевок, расположения источников водоснабжения и т.д.[3–7].

Возобновление изучения памятников мемориально-культового зодчества казахов наблюдается в послевоенный период. В частности в 1944 г. в г. Актыубинске издается бюллетень № 1 отдела по делам архитектуры при местном облисполкоме под редакцией Т.К. Басенова и Ш. Уразбаева, включающий в себя изучение образцов памятников, технологии их возведения и элементов их украшения, с использованием казахской орнаментики [8, с. 13–16, 24–28]. Впервые дается подробный реставрационный план мавзолеев Есета и Дарибая Котибарулы и впервые упоминается имя мастера-камнереза Айдоса Муратова.

Во второй половине 1940-х годов архитекторами Т.К. Басеновым и М.М. Мендикуловым начинается исследование оригинальных памятников Мангышлака и Устюрта, в том числе с упоминанием проблемы исследования территории Актыубинской области [9, с. 10]. В 1960-х частично некоторые памятники были отмечены при разведке маршрута прокладки предполагаемого канала «переноса стока сибирских рек в Казахстан и Среднюю Азию». К большому сожалению, эти материалы до сих пор остаются не опубликованными.

Более последовательно изучаются

the Kazakh decor was published in Aktyubinsk [8, p. 13-16, 24-28]. For the first time the detailed plan of restoring the mausoleums of Esset and Daribay Kotibarula was given and the name of the stone-cutter Aydos Muratov was also mentioned for the first time.

In the second half of 1940-s architects T.K. Bassenov and M. M. Mendikulov started the research of original monuments of Mangyshlak and Ustyurt, including those referring to the problem of the research of the territory of Aktobe region [9; 10]. In 1960-s some monuments were specified during the investigation of the route of the supposed channel of «transfer of the Siberian rivers' flow off to Kazakhstan and Central Asia." Unfortunately, these materials still remain unpublished.

Since 1970-s the monuments of cult architecture of Aktobe have been studied more thoroughly by expeditions of the Ministry of Culture, Society of Protection of historical and cultural monuments of the Republic headed by M. M. Mendikulov and other researchers. Gradually the area of the West Kazakhstani monuments was expanded in the northern part of the region investigated by us by the research of the expeditions headed by S.E. Azhigali, which was reflected in his monograph "Genesis of Traditional Funeral and Cult Architecture of Western Kazakhstan" [11, pp. 104-107], and also in the separate article "Monuments of Northern Aral Sea Region" in the collection of articles "History and Culture of the Aral-Caspian Sea" [12, pp. 150-183]. In the latter the author notes

біз зерттеп отырған аймақтың солтүстік бөлігінде біртіндеп С.Е.Әжіғали басқарған экспедициялардың зерттеулерімен кеңейіп, оның «Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана» [11, 104–107-б.] монографиясында, сонымен қатар «История и культура Арало-Каспия» атты мақалалар жинағындағы «Памятники Северного Приаралья» мақаласында көрініс тапты [12, 150–183-б.]. Соңғысында автор Ақтөбе облысының оңтүстік-шығысындағы ескерткіштер үшін «екі мемориалды дәстүрлердің Сырдария өзені даласы мен Сарыарқа сәулетінің және батысқазақстандық жерлеу-ғұрыптық сәулетінің анық селбесуі тән (күйдірілген кірпіштерді қолдану арқылы кесенелердің кеңінен салынуы)» екендігін көрсетеді. Алайда зерттеліп отырған аймақтың ескерткіштері Батыс Қазақстанның сәулет кешенінің ерекше бөлігі болып табылады – әсіресе, Аралдың солтүстігінде осыған тән құлпытастар (шашыраңқы болса да) кең таралған» [12, 150-б.].

Зерттеушінің осы және басқа да еңбектерінде негізгі мәселені шешу аясында ескерткіштердің типологиясы, олардың атрибутациясы, шеберлердің қызметі және тағы басқа мәселелер қозғалды. С.Е. Әжіғалидің Батыс Қазақстан ескерткіштерін зерттеулерінің нәтижесі «Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии (памятники Арало-Каспийского региона)» [13] монографиясының

памятники культового зодчества Актобе с 1970-х гг. экспедициями министерства культуры, общества охраны памятников истории и культуры республики под руководством М.М. Мендикулова и других исследователей. Постепенно ареал западноказахстанских памятников был расширен изысканиями экспедиций, возглавляемых С.Е. Ажигали, в северной части исследуемого нами региона, что отразилось в его монографии «Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана» [11, с. 104–107], а также в отдельной статье «Памятники Северного Приаралья» в сборнике статей «История и культура Арало-Каспия» [12, с. 150–183]. В последнем автор отмечает, что в целом для памятников юго-востока Актюбинской области «характерен выраженный симбиоз двух мемориальных традиций: зодчества долины р. Сырдарьи и Сарыарки (широкое строительство мавзолеев с использованием жженого кирпича) и собственно западноказахстанской погребально-культурной архитектуры. Однако, несомненно, что памятники исследуемого региона являются составной частью специфического архитектурного комплекса Западного Казахстана – в частности, характерные стелы-кулпытасы имеют к северу от Арала достаточно четкое (хотя и дисперсное) распространение» [12, с. 150].

В русле решения основной проблемы в этих и других работах

that, in general, for the monuments of the southeast of Aktobe region "the prominent symbiosis of two memorial traditions is characteristic: architecture of the valley of the Syr-Darya River and Saryarki (extensive construction of mausoleums with the use of a burnt brick) and actually West Kazakhstani funeral and cult architecture. However, undoubtedly, the monuments of the region under study are a component of the specific architectural complex of Western Kazakhstan – in particular, characteristic steles-kulpytases are rather accurately (though dispersedly) spread to the North from Aral " [12, p. 150].

In the frame of the solution of the main problem these and other works of the researcher first of all raise the questions of the monuments typology development, activity of craftsmen and many other things. The publication of the monograph "Architecture of Nomads is a Phenomenon of History and Culture of Eurasia (Monuments of the Aral-Kaspian Region)" [13] became the result of studying the monuments of Western Kazakhstan by S.E. Azhigali. The architectural and spatial organization of the system of the traditional Kazakh settlement in general, and Western Kazakhstan, in particular, was also studied in the dissertation research of architect L.R. Turganbayeva [14].

Certainly, during preparation of this book-album materials of the research of scientists of Aktobe region from 1990-s to the present time were used. For example, the study of monuments of memorial and cult architecture

жарыққа шығуы болды. Жалпы және әсіресе Батыс Қазақстандағы дәстүрлі қазақ қоныстану жүйесінің сәулеттік-кеңістіктік ұйымдасуы сәулетші Л.Р. Тұрғанбаеваның диссертациялық зерттеуінде де зерделенді [14].

Осы кітап-альбомды даярлау кезінде Ақтөбе облысы ғалымдарының 1990-шы жылдардан бастап қазіргі кезеңге дейінгі зерттеу материалдары пайдаланылғаны сөзсіз. Мәселен, 1995 ж. Елек және Қобда өзендері бассейнінің, 1998 ж. Солтүстік Арал маңы мемориалды-ғұрыптық ескерткіштерін Ақтөбе облысының шығыс аудандарын фронталды этномәдени зерттеулер барысындағы зерделенуін, 2005 ж. «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында Арал маңындағы Қарақұмның, Құланды түбегінің, Кіші және Ұлы Борсыққұм қазақтарының тарихы мен мәдениетін зерттеу бойынша экспедицияның, 2006 ж. Ресей Федерациясымен шекаралас аудандарды және Ор өзені бассейнін, 2007 ж. Нұратау, Торғай, Ырғыз және Қарабұтақ өзендері бассейндерінің және т.б. ескерткіштерін т.ғ.д., профессор С.Е. Әжіғалидің, т.ғ.д. Р.А. Бекназаровтың зерттеулерін ерекше атап өткен жөн. Ақтөбе облысы ескерткіштерінің ерекшелігі ретінде олардың бірнеше сәулеттік мемориалдық дәстүрлердің ықпалында дамуын айтуға болады: қабірусті құрылыстарының аймақтық шағын формаларының, атап айтқанда құлпытас-тардың таралуымен сипатталатын

исследователя затронуты прежде всего вопросы развития типологии памятников, их атрибуция, деятельность мастеров и многое другое. Итогом изучения С.Е. Ажигали памятников Западного Казахстана стало издание монографии «Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии (памятники Арало-Каспийского региона)» [13]. Архитектурно-пространственная организация системы традиционного казахского поселения в целом, и Западного Казахстана, в частности, была изучена также в диссертационном исследовании архитектора Л.Р. Турсанбаевой [14].

Безусловно, при подготовке этой книги-альбома были использованы материалы собственного исследования ученых Актюбинской области с 1990-х гг. по сегодняшний период. Например, здесь особо следует отметить изучение в 1995 г. памятников мемориально-культового зодчества бассейна рр. Илек и Хобда, Северного Приаралья в 1998 г. в ходе Фронтального этнокультурного обследования восточных районов Актюбинской обл., 2005 г. экспедиции в рамках программы «Культурное наследие» по изучению истории и культуры казахов Приаральских Каракумов, п-ва Куланды, Кши и Улы Борсыккумов, 2006 г. приграничных районов с Российской федерацией и бассейна р. Ор, 2007 г. изучение памятников Нуратау, бассейнов рр. Торгай, Ырғыз и Карабутақ и т.д. профессора

of the basins of rivers Ilek and Hobda in 1995, Northern Aral Sea Region during Frontal ethno-cultural inspection of the eastern areas of Aktobe region in 1998, an expedition within the “Cultural heritage” program for studying history and culture of the Kazakhs’ Aral Sea Region Karakumy, Kulandy, Kshi and Uly Borsykkumy in 2005, the study of border areas with the Russian Federation and the basin of the Or River in 2006, study of monuments of Nuratau, basins of rivers Torgai, Yrgyz and Karabutak in 2007, etc. by Professor S.E. Azhigali, Doctor of Historical Sciences R. A. Beknazarov are worth mentioning.

The peculiarity of the monuments of Aktobe region is their development under the influence of several architectural memorial traditions: the general dominating value of the West Kazakhstani stone-cutting tradition implying the distribution of regional small forms of tombstone constructions, namely steles – kulpytases; and also obvious influence of architectural traditions of the valley of the Syr-Darya and Saryarka Rivers, which found expression in the development of mausolean architecture in the studied area, in particular with the use of burnt brick.

Thus, according to the analysis of the materials on studying memorial and cult architecture of Aktobe region, this issue did not come under purposeful scientific research, and such work is being carried out for the first time.

батысқазақстандық тас қашау дәстүрінің жалпы үстем болуы, сондай-ақ зерттеліп отырған аумақтың кесене құрылысының дамуында, соның ішінде күйдірілген кірпішті пайдалануымен көрініс тапқан Сырдария өзені мен Сарыарқа даласының анық көрініп тұрған сәулеттік ықпалы.

Сонымен Ақтөбе облысының мемориалды-ғұрыптық сәулетін зерттеу материалдарын сараптау мұндай мәселе мақсат-бағытты ғылыми зерттелмегендігін көрсетеді және осындай жұмыс алғаш рет жүргізілуде.

Оқырманға ұсынылып отырған кітап-альбом жоғарыда атап өтілген мәселені «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» секілді заманауи коммуникациялық жүйесі жолындағы болашағы зор туристік бағыттарға енгізілген Ақтөбе облысының көрнекті жиырма ескерткіштерін зерттеу арқылы сараптайды. Бұл еңбек жалпы Қазақстан мәдениетін зерттеуде бағыт-бағдар беріп, Ақтөбе облысы туризмінің қарқынды дамуына ықпал етеді деп сенеміз.

С.Е. Ажигали, д.и.н. Р.А. Бекназарова.

Особенностью памятников Актюбинской области следует считать их развитие под влиянием нескольких архитектурных мемориальных традиций: общего доминирующего значения западно-казахстанской камнерезной традиции, выражающегося в распространении региональных малых форм надмогильных сооружений, а именно стел – кулпытасов; а также выраженного влияния архитектурных традиций долины р. Сырдарьи и Сарыарки, что нашло выражение в развитии мавзольного зодчества в исследуемом районе, в частности с применением жженого кирпича.

Таким образом, как показал анализ материалов по изучению мемориально-культурного зодчества Актюбинской области, этот вопрос не подвергался целенаправленному научному исследованию, и такая работа проводится впервые.

Предлагаемая читателю книга-альбом анализирует вышеуказанную проблему через изучение двадцати наиболее репрезентативных памятников Актюбинской области, которые уже включены в перспективные туристические маршруты на трассе современной коммуникационной системы, как «Западная Европа – Западный Китай». Надеемся, что этот труд послужит проводником для изучения в целом культуры Казахстана, а также интенсивному развитию туризма в Актюбинской области.

The book-album offered to the reader analyzes the above problem through studying twenty most representative monuments of Aktobe region which have already been included in perspective tourist routes on the track of such modern communication system as "Western Europe –Western China". We hope that this work will serve as the guide for studying the culture of Kazakhstan on the whole, and will also encourage intensive development of tourism in Aktobe region.

1. Кастанье И.А. Древности Киргизской степи и Оренбургского края // ТОУАК. – 1910. – Вып. 22.
2. Кастанье И.А. Надгробные сооружения киргизских степей. – Оренбург, 1911.
3. Материалы по киргизскому землепользованию. Темирский уезд. – Оренбург, 1910.
4. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные статистической партией Тургайско-Уральского переселенческого района. Тургайский уезд. – Оренбург: Изд. переселен. организации, 1911.
5. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные статистической партией Тургайско-Уральского переселенческого района. Актюбинский уезд. – Оренбург: Изд. переселен. организации, 1912.
6. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные статистической партией Тургайско-Уральского переселенческого района. Кустанайский уезд. – Оренбург: Изд. переселен. организации, 1912.
7. Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные статистической партией Тургайско-Уральского переселенческого района. Иргизский уезд. – Оренбург: Изд. переселен. организации, 1913.
8. Бюллетень № 1. Отдел по делам архитектуры при Актюбинском облисполкоме. / под ред. Т. Басенова и Ш. Уразбаева. Актюбинск, 1944–1945 гг. // Архив Актюбинского областного краеведческого музея. – Инв. № 825.

1. Kastanye I.A. Antiquities of the Kyrgyz steppe and Orenburg region//TOUAK. – 1910. – Issue. 22.
2. Kastanye I.A. Gravestone constructions of the Kyrgyz steppes. – Orenburg, 1911.
3. Materials on the Kyrgyz land use. Temirsky district. – Orenburg, 1910.
4. Materials on the Kyrgyz land use collected and developed by statistical party of the Turgay-Uralsk migrant area. Turgaysky district. – Orenburg: Publishing House of migrant organization, 1911.
5. Materials on the Kyrgyz land use collected and developed by statistical party of the Turgay-Uralsk migrant area.. Aktyubinsk district. – Orenburg: Publishing House of migrant organization, 1912.
6. Materials on the Kyrgyz land use collected and developed by statistical party of the Turgay-Uralsk migrant area. Kustanay district. – Orenburg: Publishing House of migrant organization, 1912.
7. Materials on the Kyrgyz land use collected and developed by statistical party of the Turgay-Uralsk migrant area. Irgiz district. – Orenburg: Publishing House of migrant organization, 1913.
8. Bulletin No. 1. Architecture Affairs Department at Aktyubinsk Regional Executive Committee. / edited by T. Bassenov and Sh. Urazbayev. Aktyubinsk, 1944-1945//Archive of Aktobe regional museum of local lore. – Reg. No. 825.
9. Bassenov T.K. Architecture of Kazakhstan of VII–XII centuries//Architecture of Kazakhstan. – Alma-Ata, 1959. – PP. 85-115.

9. Басенов Т.К. Архитектура Казахстана VII–XII веков // Архитектура Казахстана. – Алма-Ата, 1959. – С.85–115.

10. Мендикулов М.М. Памятники народного зодчества Западного Казахстана. – Алма-Ата, 1987.

11. Аджигалиев С.И. Генезис традиционной погребально-культовой архитектуры Западного Казахстана (на основе исследования малых форм). – Алматы, 1994.

12. Ажигали С. Памятники Северного Приаралья // История и культура Арало-Каспия: сб. ст. – Алматы: Құс жолы, 2001 – Вып.1. – С. 150–183.

13. Ажигали С. Архитектура кочевников – феномен истории и культуры Евразии (памятники Арало-Каспийского региона). – Алматы: Ғылым, 2002.

14. Турганбаева Л.Р. Архитектурно-пространственная организация системы традиционного казахского поселения: дис. ... докт. архитект. – Алматы, 2010.

10. Mendikulov M. M. Monuments of national architecture of Western Kazakhstan. – Alma-Ata, 1987.

11. Adzhigaliyev S. I. Genesis of traditional funeral and cult architecture of Western Kazakhstan (on the basis of research of small forms). – Almaty, 1994.

12. Azhigali S. Monuments of Northern Aral Sea Region //History and culture of the Aral-Caspian Sea: collection of articles – Almaty: Kuszholly, 2001 – Issue.1. – PP. 150-183.

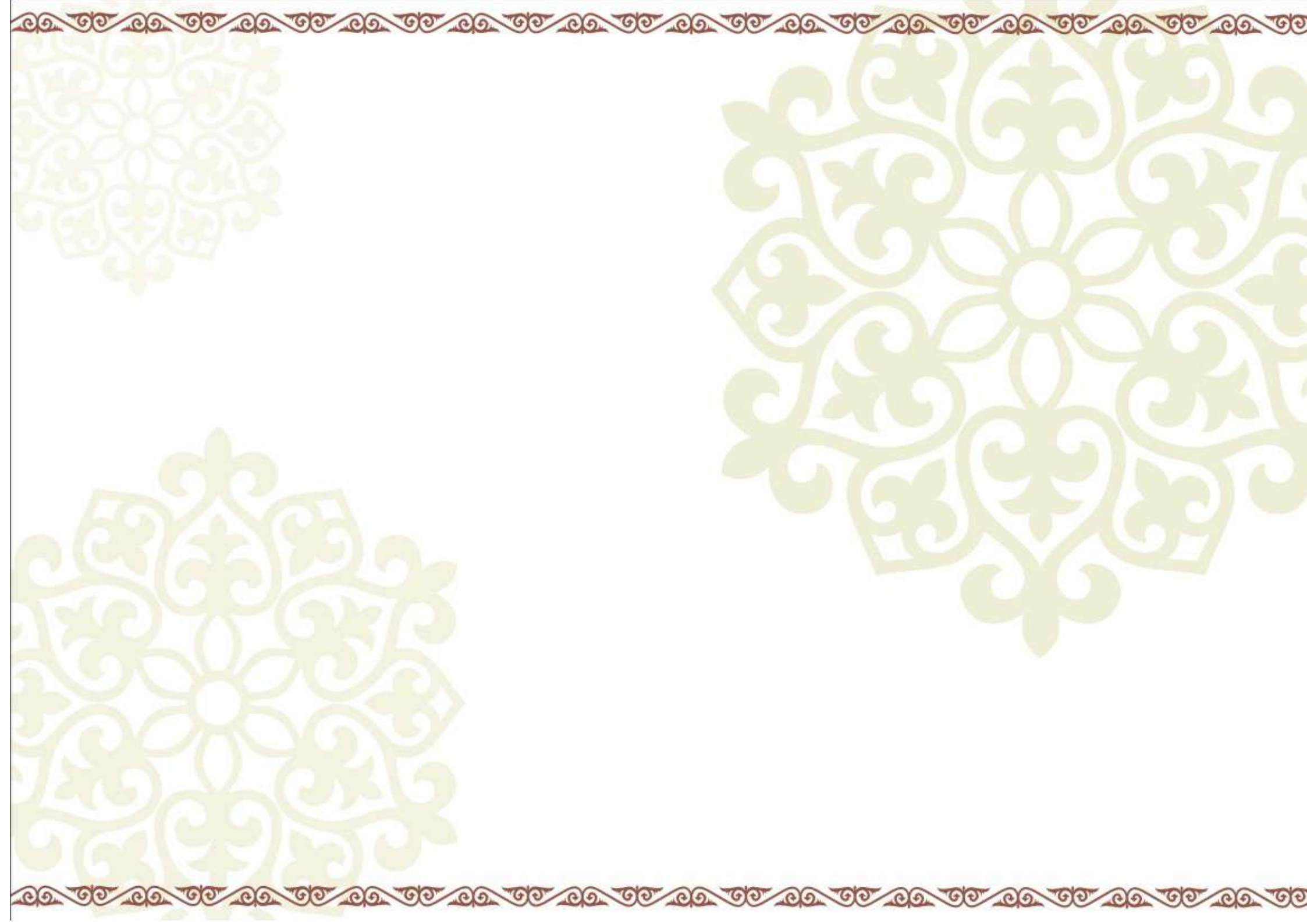
13. Azhigali S. Architecture of nomads – a phenomenon of history and culture of Eurasia (monuments of the Aral-Kaspian region). – Almaty: Gylym, 2002.

14. Turganbayeva L.R. Architectural and spatial organization of the system of the traditional Kazakh settlement: Doctoral thesis. architect. – Almaty, 2010.

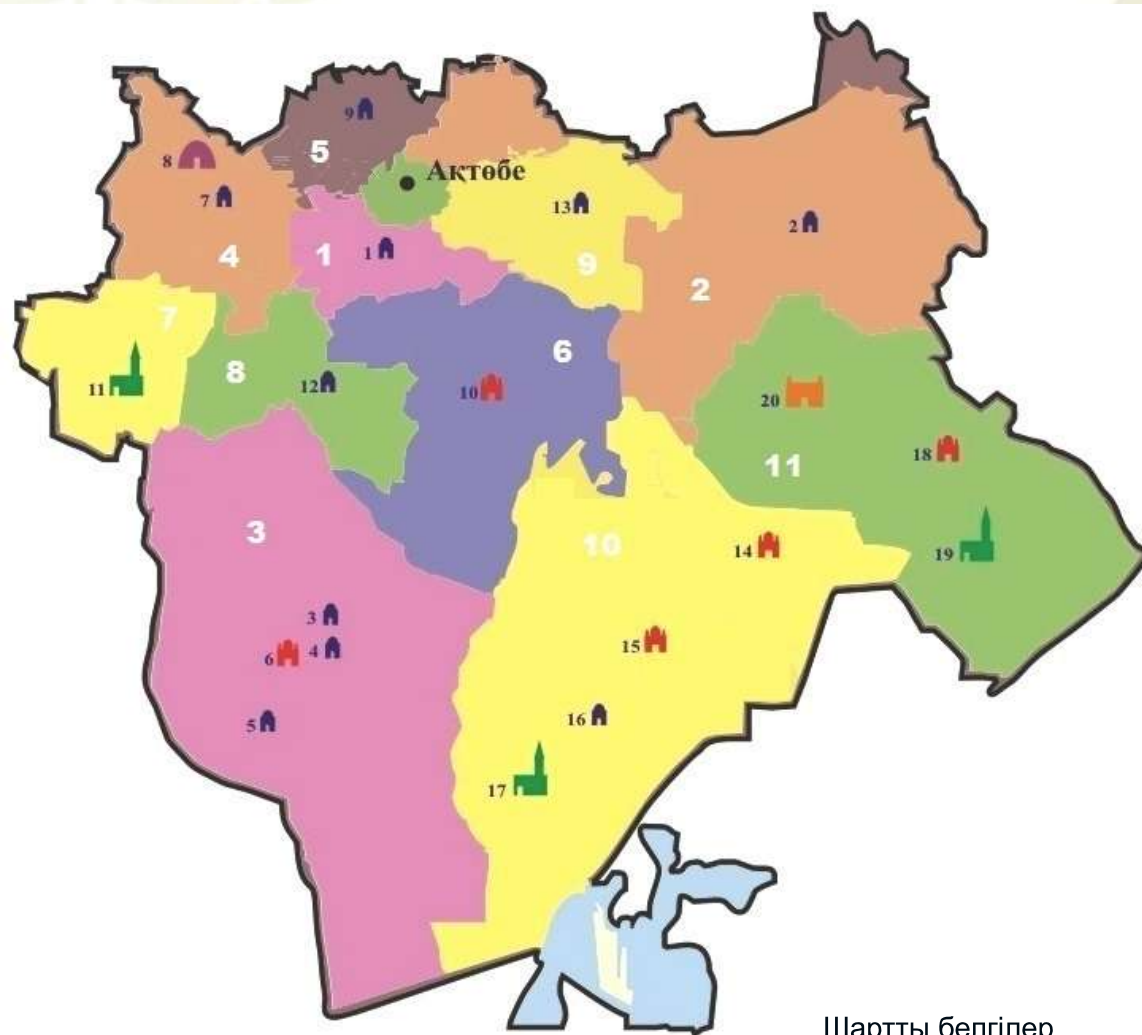
Kіріспе Введение Introduction.....	3
«Қобыланды батыр» мемориалды кешені Мемориальный комплекс «Кобланды батыр» "Koblandy batyr" Memorial Complex	11
«Есет батыр Көкіұлы» мемориалды кешені Мавзолей-Комплекс Есет батыр Кокиұлы "Esset Batyr Kokiuly " Memorial complex	17
«Керуен сарай» тарихи-сәулеттік кешені (мешіт, сауда орындары, жәрмеңке комитеті) Историко-архитектурный комплекс «Керуен-сарай» (мечеть, торговые места, ярмарочный комитет) Historical and architectural "Keruyen-saray" complex (mosque, trade places, fair committee)	20
"Хан моласы" қорымы Некрополь "Хан моласы" Khan Molasy necropolis.....	23
Дәуімшар қорымы Некрополь Даумшар Daumshar necropolis	36
Қарасақал қорымы Некрополь Карасакал Karasakal necropolis	50
Асан қожа қорымы Некрополь Асан-кожа Assan-Kozha's Necropolis	59

Сүндет кесенесі Мавзолей Сундета Sundet's Mausoleum	61
Абат-Байтақ Абат-Байтак Abat-Baitak	63
«Целинный» қорымы Некрополь «Целинный» "Tselinnyi" necropolis	73
Қарағұл кесенесі Мавзолей Карагула Karagul's Mausoleum	77
Тоқпан кесенесі Мавзолей Токбана Tokban's Mausoleum	79
Досжан ишан кесенесі және мешіті Мавзолей и мечеть Досжан-ишана The mausoleum and mosque of Doszhan-Ishan	80
Ойсылқара қорымы Некрополь Ойсылкара Oysylkar's necropolis	86
Есет–Дәрібай бейіті Бейит Есет-Дарибай Esset-Daribay's Beyit	89

Қайнар кесенесі Мавзолей Кайнара The Kinar Mausoleum	93
Әбдіғалим діни-тұрғын кешенінің мешіті Мечеть культово-жилищного комплекса Абдигалим Cult-housing complex mosque Abdigalim	101
Алмат тамы Мавзолей Алмат-тамы Almat-tama's mousoleum	108
Дүйсембі ахун мешіті Мечеть акына Дюйсемби The mosque of akyn Duysembi	114
Матығұл мазары Мазар Матыгула Mazar (grave) of Matygul	126

Ақтөбе облысының көрнекті халықтық сәулет өнері ескерткіштерінің картасы

Шартты белгілер

Мешіт

Мазар

Қорым

Кесене

Қобыланды батыр
мемориалды кешені

1. Алға ауданы

1.«Есет батыр Көкіұлы» мемориалды кешені, 1667–1749 ж.ж.

2. Әйтеке би ауданы

2. «Хан моласы» қорымы, XVIII-XX ғ.ғ.

3. Байғанин ауданы

3. Дәуімшар қорымы, XVII-XX ғ.ғ.

4. Қарасақал қорымы, XVII-XX ғ.ғ.

5. Асан қожа қорымы, XVII-XX ғ.ғ.

6. Сүндет кесенесі, XIX ғ.

4. Қобда ауданы

7. Абат-Байтақ қорым, XIV-XX ғ.ғ.

8. «Қобыланды батыр» мемориалды кешені

5. Мәртеке ауданы

9. «Целинный» қорымы, XIX ғ.

6. Мұғалжар ауданы

10. Қарағұл кесенесі XIX ғ. соңы

7. Ойыл ауданы

11. «Керуен сарай» тарихи-сәулеттік кешені, XIX ғ.

8. Темір ауданы

12. Досжан ишан кесенесі және мешіті, XIX ғ. соңы – XX ғ. басы

9. Хромтау ауданы

13. Ойсылқара қорымы, XIX ғ.

10. Шалқар ауданы

14. Тоқпан кесенесі, XIX ғ.

15. Есет–Дәрібай бейіті, XIX ғ.

16. Қайнар кесенесі, XIX в.

17. Әбдіғалим діни-тұрғын кешенінің мешіті, XIX ғ.

11. Ырғыз ауданы

18. Алмат тамы, XIX ғ.

19. Дүйсембі ахун мешіті, XIX ғ.

20. Матығұл мазары, XIX ғ.